

7. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : постанова КМУ від 30 серпня 2007 р. № 1068 // ВРУ: офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF>.

8. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866 // ВРУ: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.

9. Про Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей : постанова КМУ від 9 червня 1997 р. № 565 // ВРУ: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-97-%D0%BF>.

10. Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) : постанова КМУ від 27 грудня 2005 р. № 1291 // ВРУ: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1291-2005-%D0%BF>.

11. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини. Указ Президента України 11 серпня 2011 р. № 811/2011 // ВРУ: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/811/2011>.

УДК 342.922:355.21

ВЕРНИГОРА В.В.

ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянуто зміст поняття «адміністративно-правовий статус» військових формувань під час особливого періоду. Виокремлено структурні блоки адміністративно-правового статусу військових формувань. Констатовано, що кожен із вказаних структурних блоків включає ряд компонентів, функціонування яких забезпечує системність і ефективність діяльності Збройних сил України як базового елемента військової організації України. Розкрито особливості адміністративно-правового статусу військових формувань України під час особливого періоду.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, військові формування, особливий період, Збройні сили України, права, обов'язки, юридична відповідальність.

В статье рассмотрено содержание понятия «административно-правовой статус военных формирований» во время особенного периода. Выделены структурные блоки административно-правового статуса военных формирований. Констатируется, что каждый из указанных структурных блоков включает ряд компонентов, функционирование которых обеспечивает системность и эффективность деятельности Вооруженных сил Украины как базового элемента военной организации Украины. Раскрыты особенности административно-правового статуса военных формирований Украины во время особенного периода.

Ключевые слова: административно-правовой статус, военные формирования, особенный период, Вооруженные силы Украины, права, обязанности, юридическая ответственность.

The article deals with the content of the concept of "administrative-legal status of military formations" during a special period. Structural blocks of the administrative-legal status of military formations are singled out. It was stated that each of these structural units includes a number of components whose functioning ensures the systemic and

efficient operation of the Armed Forces of Ukraine as a basic element of the military organization of Ukraine. The features of the administrative and legal status of military formations of Ukraine during a special period are revealed.

Key words: *administrative-legal status, military formations, special period, the Armed Forces of Ukraine, rights, duties, legal responsibility.*

Постановка проблеми. В умовах суспільно-політичних трансформацій країни по-особливому актуалізуються питання, пов'язані із забезпеченням соціальної безпеки, державного і громадського порядку, підвищення ефективності діяльності державного апарату, а особливо органів держави спеціального призначення.

Події в Україні, пов'язані з військовою агресією Російської Федерації та впровадженням нею «гібридної війни», зумовили необхідність пошуку та запровадження нових вимог і моделей підвищення рівня службової дисципліни й законності військових формувань. Це пов'язано передусім із тим, що захист суверенітету, територіальної цілісності є одним із найважливіших завдань держави, реалізація якого уможливилася ефективним функціонуванням військових формувань. Оскільки військові формування мають надзвичайно важливе значення у забезпеченні оборони країни в умовах особливих правових режимів, вони наділяються додатковими правами й обов'язками. Тому важливо проаналізувати їхній адміністративно-правовий статус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання правового статусу та функціонування військових формувань різної відомчої належності останнім часом набувають актуальності серед українських науковців у зв'язку з подіями на сході нашої держави. В межах цієї проблематики необхідно виокремити праці О. Агапова, П. Богуцького, О. Гущина, І. Зозулі, М. Івчука, А. Куліша, В. Писаренка, В. Шамрая та ін. Однак питання, що стосуються аналізу адміністративно-правового статусу військових формувань України під час особливого періоду, залишається недостатньо висвітленим у вітчизняному науковому дискурсі.

Таким чином, **метою статті** є аналіз поняття, структури та особливостей адміністративно-правового статусу військових формувань України в особливий період.

Результати дослідження. Відомо, що поняття «статус» (у перекладі з лат. status – положення, становище) в юридичній науці визначається як правове положення фізичної чи юридичної особи. Вітчизняні науковці Ю. Шемшученко, Н. Пархоменко правовий статус визначають як «сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб» [1, с. 44]. Правовий статус особи фізичної визначають насамперед конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Практична реалізація правового статусу забезпечується системою конституційних та інших гарантій.

Правовий статус осіб юридичних визначається через їх компетенцію, тобто права й обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві. Йдеться про державні органи, підприємства, установи та організації. У концентрованому вигляді їх правовий статус відображається у законах, положеннях, статутах та інших нормативно-правових актах про ці органи, підприємства, установи та організації [1, с. 44].

У цьому відношенні потрібно зауважити, що питання правового статусу державного органу в наукових джерелах, як правило, зводиться до визначення його компетенції, тобто встановленої законодавством сукупності прав та обов'язків [2, с. 86]. Також під правовим статусом державного органу розуміють відповідну сукупність повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує виконання покладених на нього завдань [3, с. 95]. З цього приводу український вчений О. Бандурка зауважує, що подібні визначення є занадто вузькими, оскільки вони не охоплюють значної частини питань організації й діяльності державних органів, що визначають їх правовий стан або статус [4, с. 125].

Враховуючи зазначене, ми дотримуємося думки вітчизняних вчених стосовно того, що з метою повного й точного розуміння поняття «адміністративно-правовий статус» його необхідно розглядати через призму поняття правосуб'єктності, виділивши такі елементи, як призначення, завдання, функції, повноваження, компетенція, методи і форми діяльності, відповідальність.

Український дослідник М. Івчук в якості структурних елементів адміністративно-правового статусу виокремлює: юридично закріплені цілі, завдання та функції; компетенція; організаційно-структурний компонент (нормативне регулювання порядку утворення (обрання, призначення), легалізації, реорганізації, ліквідації, підпорядкованості, встановлення та зміни внутрішньоорганізаційної структури, право на організаційне самовизначення, процедури діяльності тощо); відповідальність [5, с. 40].

Серед основних характеристик правового статусу державних органів наводять: установлення призначення органу та його місця в системі органів виконавчої влади, мету утворення органу; визначення сфери його діяльності, формулювання його завдань і функцій; встановлення прав та обов'язків (повноважень) щодо здійснення поставлених перед ним завдань та функцій у певній галузі чи сфері його відання; наділення його правом приймати відповідні правові акти, міру відповідальності органу та його посадових осіб за порушення законності; порядок формування структури, штатів фінансування, порядку ліквідації; компетенцію в прийнятті, реалізації й контролі за виконанням власних рішень; інформаційне забезпечення органу виконавчої влади та його структурних підрозділів [6, с. 59].

Виходячи з вказаних дефініцій правового статусу та його характеристик, пропонуємо адміністративно-правовий статус розуміти як сукупність універсальних, нормативно визначених, взаємозалежних, відносно стабільних елементів (мета, цілі, завдання, функції, повноваження, компетенція, відповідальність), що відображають зміст і призначення конкретного державного органу, а також його місце в структурі державного апарату.

Стосовно структури адміністративно-правового статусу військових формувань під час особливого періоду потрібно зауважити, що переважна більшість науковців у його структурі виокремлюють певні блоки. Виділяють структурно-організаційний блок (містить офіційну назву органу; порядок і спосіб утворення; право та обов'язок мати певну внутрішню структуру; наявність або відсутність прав юридичних осіб; право та обов'язок користуватися юридичними символами; право на офіційну символіку; підпорядкованість іншим суб'єктам права; джерела фінансування органу) й компетенційний (передбачає цілі, завдання, функції; права та обов'язки; обсяг і характер владних повноважень; територію діяльності; форми й методи діяльності, а також юридичну відповідальність) [7, с. 62].

На нашу думку, такий підхід неповною мірою відображає всі ті складові, що входять до змісту адміністративно-правового статусу. В цьому зв'язку нам більше імпонує точка зору А. Стародубцева, який виокремлює такі блоки: цільовий, структурно-організаційний, функції й повноваження, функціональний, відповідальність [6, с. 41].

Узагальнивши різні точки зору, структуру адміністративно-правового статусу військових формувань під час особливого періоду, на нашу думку, доцільно представити чотирма блоками: цільовий, організаційно-структурний, компетенційний, юридична відповідальність суб'єктів військових формувань.

Перший блок (цільовий) включає мету, цілі й функції військових формувань. У загальному значенні мета – це усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності, що зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення. Цілі – це конкретизація мети у відповідних діях, шляхи реалізації поставленої мети. Засоби – певні способи дії, предмети, соціальні інститути, за допомогою яких досягається визначена мета, сукупність елементів діяльності, спрямованої на осмислення, покладання, реалізацію мети. Важливими елементами цього структурного блоку є завдання і функції. Завдання може бути визначене як наперед запланований для виконання обсяг роботи. Функціями військових формувань є основні напрямки, види їх діяльності, які виражають їх суть і призначення, роль і місце в структурі Збройних сил України. Відтак функції є засобом реалізації повноважень військових формувань, характеризують їх діяльність з точки зору постійно діючого, динамічного механізму.

Визначення адміністративно-правового статусу військових формувань набуває особливої важливості в контексті нормативно-правового забезпечення службової дисципліни та законності під час особливого періоду. Тож проаналізуємо дане питання детальніше.

Так, у ст. 1 Закону України «Про оборону України» військове формування визначено як створену відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [8].

Грунтуючись на даному визначенні, спробуємо виокремити структурні елементи цільового блоку адміністративно-правового статусу військових формувань. Виступаючи системою військових з'єднань і частин, вони містять органи, які управляють цими структурними одиницями, що говорить про їх підлеглисть, ієрархічність та структурованість внутрішньої будови. Їх мета чітко визначена – захист та оборона України. Вона розкривається шляхом поставлення перед ними конкретних завдань – захист суверенітету, державної незалежності й національних інтере-

сів, територіальної цілісності й недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу.

Основними функціями військових формувань різної відомчої належності є: оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності; забезпечення недоторканності державного кордону та охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; охорона та оборона важливих державних об'єктів; охорона виправно-трудова і лікувально-трудова установ, участь в охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю; здійснення охорони органів державної влади, забезпечення безпеки посадових осіб та об'єктів; захист державного суверенітету, конституційного ладу, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян; здійснення захисту населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, рятувальної справи та пожежної безпеки тощо.

Завдання військових формувань в Україні визначені у Воєнній доктрині України та іншому законодавстві. Основні завдання військових формувань в особливий період у випадку збройної агресії є такими: проведення стратегічного розгортання Збройних сил України та створення угруповань військ (сил) для відсічі збройній агресії; відбиття нападу агресора з повітря, суші й моря та недопущення його вторгнення на територію держави; ведення операцій і бойових дій з метою завдання поразки військам (силам) агресора, його розгрому та створення умов для укладення миру; ліквідація (локалізація, нейтралізація) збройного конфлікту в разі його виникнення.

Як бачимо, виконання основних заходів щодо підготовки та відсічі збройній агресії покладеться на Збройні сили України, які безпосередньо проводять операції та бойові дії з метою оборони країни. Інші військові формування сприяють Збройним силам у виконанні ними завдань, здійснюють їх пріоритетне забезпечення та інші повноваження у сфері оборони України згідно із законодавством.

Порівняння основних функцій та завдань військових формувань дає змогу стверджувати, що провідним елементом військової організації України за функціональним призначенням є Збройні сили України.

Другий блок (організаційно-структурний) розкриває ієрархічну систему підпорядкування одних підрозділів іншим, організацію відносин між структурними підрозділами відповідного військового формування, а також відносини між військовими формуваннями, іншими органами державної влади. У цьому контексті необхідно зазначити, що військове формування – це постійна чи тимчасова організаційна одиниця у Збройних силах або інших силових структурах, призначена для виконання поставлених завдань у мирний і воєнний час.

Законом України «Про основи національної безпеки України» вказано, що воєнна організація держави є сукупністю органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз [9]. Відтак структурно воєнна організація складається з двох підсистем: системи органів державної влади (управлінсько-регламентуючий компонент) та системи військових формувань (силовий компонент).

Зупинимось на організаційній структурі військових формувань. Перш за все розглянемо такі поняття, як «органи військового управління», «військове командування» та «підрозділ збройних сил іншої держави». Всі ці поняття регламентовані Законом України «Про оборону України», відповідно до якого органи військового управління – це Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій із управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Військове командування – це Генеральний штаб Збройних сил України, командування видів Збройних сил України, об'єднане оперативне командування, управління оперативних командувань, територіальні управління, командування військових з'єднань, частин Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Підрозділ збройних сил іншої держави – військове формування іноземної держави, що має постійну чи тим-

часову організацію, належить до сухопутних (наземних), морських, повітряних або спеціальних військ (сил) цієї держави, оснащено легкою зброєю чи важкою бойовою технікою, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під командуванням особи, відповідальної перед своєю державою і законами України за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані дотримуватися внутрішньої дисципліни, законів України, норм міжнародного права, та яке направляється в Україну з конкретною метою, визначеною міжнародним договором України [8].

На підставі викладеного стає очевидним, що військові формування перебувають під контролем органів військового управління, які разом із Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України визначають їх основні функції та завдання в межах, визначених законодавством України.

Щодо третього блоку (компетенційного) необхідно зауважити, що він є найбільш дискусійним, оскільки не існує єдиної, узгодженої точки зору стосовно визначення поняття «компетенція». В юридичній енциклопедії дана категорія визначається як «сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи неюридичній – формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливість цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо» [10, с. 196]. Компетенція державних органів (органів місцевого самоврядування) та їх посадових осіб встановлюється правовими актами, і, отже, її реалізація забезпечується засобами державного примусу. Основною формою реалізації державними органами своєї компетенції є видання ними правових (нормативних та індивідуальних) актів, а посадовими особами – здійснення організаційно-розпорядчих дій щодо підлеглих їм суб'єктів [10, с. 196].

Стосовно компетенційного блоку адміністративно-правового статусу військових формувань В. Писаренко вважає, що компетенція органу включає в себе два елементи: права та обов'язки. Система повноважень являє собою компетенцію вказаного органу, яка і визначає його роль та місце в системі органів виконавчої влади. Кожному виду органів виконавчої влади властив певний обсяг компетенції та відповідні форми і напрями її реалізації. Вона закріплюється в нормативно-правових актах певного виду, що характеризуються як компетенційні нормативно-правові акти [11].

Відтак компетенція військових формувань визначена рядом нормативно-правових актів, які визначають повноваження, регламентують діяльність військових формувань. При цьому потрібно зауважити, що повноваження військових формувань в умовах особливого періоду або будь-якого іншого особливого правового режиму збільшуються.

Розглядаючи четвертий блок (юридична відповідальність), потрібно зазначити, що до військовослужбовців можуть бути застосовані такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова, матеріальна, кримінальна.

У загальній теорії держави та права під юридичною відповідальністю розуміють «нормативну, гарантовану та забезпечену державою міру реагування останньої на дотримання, виконання, порушення норм права його суб'єктами. Юридична відповідальність є важливим засобом забезпечення законності та правопорядку в державі, належної реалізації норм Конституції України та чинного законодавства. З іншого боку, вона стимулює суб'єктів суспільних відносин до правомірної поведінки, сприяє формуванню в населення поваги до права і закону, а отже є істотним фактором побудови правової держави» [12, с. 240].

Юридична відповідальність військовослужбовців має свою специфіку. В якості особливостей юридичної відповідальності військовослужбовців вважаємо за доцільне виділити наступне: набагато ширше, ніж у цивільних осіб, коло обов'язків, за неналежне виконання яких передбачена юридична відповідальність, що обумовлено специфікою військової служби та її чіткою нормативно-правовою регламентацією; суворіша відповідальність військовослужбовців за скоєння аналогічних із цивільними особами правопорушень; наявність у командирів (начальників) спеціальних законодавчо закріплених повноважень щодо застосування заходів із забезпечення службової дисципліни серед військовослужбовців; визначеність спеціальних умов притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності; наявність специфічних заходів юридичної відповідальності тощо.

Висновки. Враховуючи викладене, можемо констатувати, що в процесі функціонування і розвитку суспільства, зокрема під час особливого періоду, важливого значення набуває ефективна діяльність військових формувань. Це пов'язано з тим, що саме на них покладається завдання щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності, громадського порядку, соціальної безпе-

ки тощо. У зв'язку з цим важливо визначити структуру та особливості адміністративно-правового статусу військових формувань в особливий період. Це допоможе чітко визначити функції й завдання, повноваження і відповідальність, місце і роль військових формувань у системі військової організації держави.

Адміністративно-правовий статус військових формувань під час особливого періоду, на нашу думку, можна визначити як сукупність специфічних, нормативно визначених, взаємозалежних і відносно стабільних елементів (мета, цілі, завдання, функції, повноваження, компетенція, юридична відповідальність), що відображають структуру, діяльність та значення військових формувань у системі державних органів.

Структурними блоками адміністративно-правового статусу військових формувань під час особливого періоду доцільно вважати: цільовий; організаційно-структурний; компетенційний; блок юридичної відповідальності військовослужбовців. Кожен із вказаних структурних блоків включає ряд компонентів, функціонування яких забезпечує системність і ефективність діяльності Збройних сил України як базового елементу військової організації України.

Список використаних джерел:

1. Шемшученко Ю. Правовий статус / Ю. Шемшученко, Н. Пархоменко // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К., 2003. – Т. 5. – С. 44.
2. Куліш А.М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України : [монографія] : в 2 ч. Ч. 1 / А.М. Куліш. – Суми : Вид. Сум. держ. ун-ту, 2007. – 220 с.
3. Угровецький О.П. Система оподаткування в Україні: становлення, адміністрування, реформування : [монографія] / О. П. Угровецький. – Х. : Золота миля, 2009. – 326 с.
4. Бандурка О.О. Управління державною податковою службою в Україні : [монографія] / О.О. Бандурка. – Х. : НУВС, 2005. – 326 с.
5. Івчук М.Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М.Ю. Івчук ; Держ. н.-д. ін-т МВС України. – К., 2011. – 180 с.
6. Стародубцев А.А. Організаційно-правові питання діяльності інспекції особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.А. Стародубцев ; Ун-т внутр. справ України. – Х., 1999. – 185 с.
7. Агапов О.В. Поняття й елементи адміністративно-правового статусу Національної гвардії України / О.В. Агапов // Юридичний вісн. – 2015. – № 1. – С. 60–66.
8. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/page>.
9. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-ІV [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
10. Авер'янов В.Б. Компетенція / Авер'янов В.Б. // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К., 2001. – Т. 3. – С. 196.
11. Писаренко В.В. Адміністративно-правовий статус Державної служби боротьби з економічною злочинністю / В.В. Писаренко // Право і безпека. – 2010. – № 5 (37) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/PB-5/PB-5_35.pdf
12. Теорія держави та права : [навчальний посіб.] / [С.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова]. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.